

Od Hodžovsko-hattalovskej reformy k súčasnej podobe jazyka

Branislav Krasnovský

20. marca 2021 ✚ Cirkev ✚ Rodný jazyk

pokračovanie III. časti

V roku 1851 sa zišli na spoločnej porade všetci významnejší jazykovedci. Skutočnosť, že sa okrem bernolákovčiny, štúrovskej slovenčiny a biblickej češtiny objavila aj slovakizovaná čeština neveštil nič dobré. Bolo potrebné nájsť kompromis. Na porade sa zúčastnili L. Štúr, J. M. Hurban, M. M. Hodža, A. Radlinský, J. Palárik a Š. Závodník. Výsledkom bol kompromis: reforma pravopisu štúrovskej spisovnej reči s dôrazom na etymologický princíp. Pravidlá novej kodifikácie spisovnej slovenčiny zhŕňa príručka *Krátka mluvnica slovenská* (1852), ktorej autorom bol Martin Hattala. Všetky problémy sa však nepodarilo na porade vyriešiť.

V roku 1852 sa začína obdobie upravenej kodifikácie spisovnej slovenčiny, ktoré sa končí rokom 1887, kedy S. Czambel vystúpil s návrhom na konsolidáciu kodifikácie spisovnej slovenčiny. Toto obdobie charakterizuje zložitý zápas o podobu spisovnej slovenčiny, pomery sa konsolidovali len pomaly a nerovnomerne. Priaznivejšie podmienky na príklon spisovnej slovenčiny k živej domácej jazykovej realite vznikli roku 1859, po porážke rakúsko-uhorských vojsk vo vojne s Pruskom, po ktorej viedenský dvor v snahe zabezpečiť si vnútornú stabilitu moci prisľúbil národnostiam isté politické slobody a vymoženosti. Je pravda, že toto počínanie viedenskej vlády zosilnilo maďarizačný tlak, no súčasne vyvolalo jeho paralyzáciu tým, že sa zaktivizoval politický život na Slovensku (vznikli noviny *Pešťbudínske vedomosti*, uskutočnilo sa národné zhromaždenie v Martine, bolo vyhlásené Memorandum a iné). Súčasťou tejto aktivity sa stal zápas o spisovnú slovenčinu, o jej širšie uplatnenie v národnom živote, v školách a v tlači. Priaznivá atmosféra tohto obdobia sa odzrkadlila už v 2. a 3. vydaní Viktorinovej slovenskej gramatiky (1862, 1865).

Martin Hattala

zdroj: wikimedia commons

Po založení Matice slovenskej sa začali členovia Matice slovenskej snažiť o zjednotenie a ustálenie kodifikácie a normy spisovnej slovenčiny prostredníctvom jazykovedného odboru, ktorý mal súčasne pripraviť rukopis slovníka spisovnej slovenčiny. Toto prekazilo tzv. rakúsko-uhorské vyrovnanie v roku 1867, ktoré znamenalo pre nemaďarské národnosti v Uhorsku koniec sľubným perspektívam národného života. Na Slovensku sa začalo obdobie brutálnej maďarizácie, Matica slovenská nestačila naplniť svoj program, pretože ju v roku 1875 Maďari zatvorili a niekoľko rokov predtým zrušili aj slovenské gymnázia.

Obdobie martinského spisovného úzu (1887 - 1919)

Toto obdobie možno ohraničiť rokmi 1887 – 1919. Najvýznamnejšou osobnosťou v tomto období bol slovenský jazykovedec Samuel Czambel. Jeho vystúpením v prospech konsolidácie spisovnej slovenčiny sa začalo nové obdobie vývinu spisovnej slovenčiny. Žiaľ, maďarizačný útlak zužoval priestor používania spisovnej slovenčiny a obmedzoval jej cieľavedomé používanie. Centrami slovenského národného života sa stali Trnava, Liptovský Mikuláš i Martin, v Martine sa nachádzali aj redakcie známych slovenských časopisov *Slovenské pohľady* a *Národné noviny*. V Martine pôsobili národné spolky, pestovala sa kultúrna slovenčina a pôsobila tu väčšina významných osobností slovenského národného života (S. H. Vajanský, J. Škultéty, A. Kmeť...)

Jazykovedec S. Czambel (žiak M. Hattalu) bol vysokým vládny úradníkom v Pešti, no uvedomelo sa hlásil k svojmu slovenskému pôvodu. Prednosťou jeho kodifikačnej práce bolo, že postupoval podľa vedecky zdôvodnenej koncepcie, a opieral sa o súveké jazykovedné teórie a fakty živého jazyka. Živú jazykovú realitu chápal ako výsledok prirodzeného vývinu. Svoje jazykovedné názory a poznatky zhrnul v dvoch základných dielach *Príspevky k dejinám jazyka slovenského* (1887) a *Slovenský pravopis* (1890). Svoje vyzreté názory publikoval Samuel Czambel aj v diele *Slováci a ich reč*, ktoré vyšlo v roku 1903. S. Czambel bol presvedčený, že slovenčina vznikla z praslovanského južnoslovanského základu a západoslovanský ráz nadobudla až v 14. storočí počestiením a popoľštením. Tieto jeho názory sú dnes prekonané.

Samuel Czambel

zdroj: wikimedia commons

Vývoj slovenčiny v období I. ČSR, I. Slovenskej republiky a v povojnovom období

Vznik I. ČSR, rozpad Rakúsko-Uhorska, obnovenie Matice slovenskej znamenalo, že sa spisovná slovenčina začala rozvíjať v nových podmienkach. Brutálny maďarizačný útlak sa skončil a pre rozvoj spisovnej slovenčiny bolo obzvlášť dôležité, že v tomto období k tradičným formám regulovania a ušľachťovania jej kodifikácie i normy pristúpila inštitučná a neskôr aj vedeckovýskumná forma, ktorú vykonávala obnovená Matica slovenská.

Žiaľ, moc v I. ČSR si uzurpovali čechoslovakistické a centralistické politické kruhy, ktoré necitlivo presadzovali ideu čechoslovakizmu. Jazyková otázka, najmä v súvislosti s neujasneným pomerom češtiny a slovenčiny, sa v ČSR vyhrocovala vynucovaním myšlienky o jednotnom československom národe s jedinou rečou v dvoch spisovných formách. Centralistické kruhy s nevôľou sledovali organizované autonomistické hnutie, v čele ktorého stál Andrej Hlinka. Jazykovú situáciu komplikovala najmä skutočnosť, že na Slovensko prichádzalo značné množstvo českých pracovníkov, policajtov a učiteľov, takže neúmerne vzrastal vplyv češtiny na spisovnú slovenčinu. Oficiálne bola ako jedna z nosných učebníc slovenského jazyka schválená gramatika J. Damborského s názvom *Krátka mluvnica slovenská so zreteľom na pravopis*, ktorá vyšla v roku 1927 s výrazne čechoslovakistickým kontextom, nasledovali rovnako čechoslovakisticky ladené *Pravidlá slovenského pravopisu* z roku 1931, s masívnym prenikaním bohemizmov do slovenčiny.

O nových *Pravidlách slovenského pravopisu* z roku 1931 a ich kodifikácii sa rozprúdila vecná i emotívna diskusia. Námietky mali aj mnohí vzdelaní českí jazykovedci. Na Slovensku časť národne orientovanej inteligencie vnímala vydanie spomenutej *Mluvnice* a *Pravidiel* za prejav útoku voči slovenskej svojbytnosti. V roku 1932 vznikol časopis *Slovenská reč*, ktorý sa stal orgánom Matice slovenskej. Program činnosti redakcie bol formulovaný ako starostlivosť o zachovanie osobitosti spisovnej slovenčiny.

Po roku 1932 začal jazykovedný odbor Matice slovenskej cieľavedome vedecky pracovať. Cieľom práce bolo preskúmanie možnosti pravopisnej reformy, príprava novej pravopisnej príručky a reprezentatívneho slovníka spisovnej slovenčiny. Po rozpade Československa a vzniku Slovenského štátu (od júna 1939 prijatím Ústavy Slovenská republika) sa pomery upravili v prospech slovenskej národnej koncepcie a v roku 1940 vyšli nové *Pravidlá slovenského pravopisu*, ktoré kodifikovali matičný spisovný úzus s menšou revíziou starších puristických zásahov do spisovnej lexiky. Realizovali sa aj práce na slovníku spisovnej slovenčiny, aj keď kvôli vojne a povojnovým udalostiam vyšiel len jeden zväzok.

Budova Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave

zdroj: wikimedia commons

V roku 1943 vznikol Jazykovedný ústav Slovenskej akadémie vied a umení, ktorý bol v roku 1953 premenovaný na Ústav slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a umení a od roku 1966 nesie súčasný názov Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Ústav je hlavným vedeckým pracoviskom na Slovensku sústreďujúcim základný výskum slovenského národného jazyka, jeho územnej a sociálnej diferenciácie a jeho dejín. Súčasťou výskumu sú teoretické otázky všeobecnej jazykovedy, jazykovej kultúry, odbornej terminológie a onomastiky. Výsledky výskumu sa aplikujú pri tvorbe základných kodifikačných príručiek, pri tvorbe a ušľachťovaní odbornej terminológie a pri štandardizácii geografického názvoslovja.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/od-hodzovsko-hattalovskej-reformy-k-sucasnej-podobe-jazyka/>